

Юсова Н.
(Україна)

Мотив «ХМІЛЬ» у вишивці західної Буковинської Наддністрянщини кінця XIX ст.

Під час етнографічних польових досліджень на Західній Буковинській Наддністрянщині (літо 1997 р. с. Дорошівці) автором було віднайдено два рукави жіночої святкової сорочки-морщинки, один з яких зберігся більш задовільно.

Підустава (зморшка) зеленого кольору з геометричною орнаментациєю: сітка із різних за розміром ромбів, заповнена S-подібними знаками, хрестами, елементами стрічкового орнаменту і виконана технікою лічильної гладі («через верх», «за нитками»), є типовою для досліджуваного регіону.

На нижній частині тридільної композиційної побудови рукава – «стовпі» – зображено геометризований мотив, який на Волині, Східному Поділлі, Полтавщині був широко розповсюджений під назвою «хміль», «хмелева квітка»¹.

П.Я.Литвинова ще в 1878 р., вивчаючи орнаментику, вказує: «Все узоры – цветы, листья и пр. составляют из геометрических фигур и носят местные названия (хмель)»². Подібні за описом до знайденого мотиву, подаються рисунки в альбомах Є.К.Доліво³, «Вышивки Восточной Галичины»⁴.

Але для Буковинської Наддністрянщини вишивання «хмеля» на кінець XIX – початок XX ст. не є характерним. При перегляді колекційних збірок по Закарпатщині в ЧКМ, ЧХМ, ЧМНАП, ДМУНДМ (м. Київ), МНАПУ (м. Київ), НМІ (м. Київ) аналогія теж не фіксується. Етнографічні розвідки в інших селах

Наддністрянщини, як і ретроспективний аналіз за допомогою розповідей респондентів, не встановлюють наявності більш широкого побутування цього узору.

Довжина стовпа сягає до 32 см, що є типовою для кінця XIX – початку XX ст. (30–33 см.). Ширина смуги, на полі якої нанесено вишивку разом із бічними вертикальними смужками, які є секундарними по відношенню до основного мотиву, становить 18 см. Власне бічна обмежувальна лінія не широка – 1,5 см. Бамбуряк О.Г. (1908 р. н.) пригадує, що такі елементи називали «петрушечка, бо дрібні були».

Для виконання вишивки «стовпа» застосована техніка півхрестик з підкладкою⁵, місцева назва яких – «дрібний хрестик», або «шнурочок». Матеріал – шерстяні товсті («грубі») нитки («коцик») фабричного виробництва, пофарбовані різькокольоровими – зелений, чорний, чорний, червоний, іржевий, ніжно-тілесний – синтетичними барвниками. Плотно для пошиву даної сорочки вжито суцільнодомоткане («само своє») із льняного прядива, що для цього регіону було рідким явищем. Такий факт підтверджує думку, що сорочка шилася для особливо святкової потреби, – можливо, весілля.

За іконографічною класифікацією зразок «хміль» належить до фітоморфної групи фізіоморфних мотивів.

© Юсова Н., 1999.

Стовбур «дерева» виконано чітким плавним лінійним меандром-безкінечником. Віття в'юнкої гілки є органічними хвилеподібними відростками (по 5 з кожного боку) з двома геометризваними елементами, кожний з яких складається із шести прямокутних пелюсток-лопастей. Зорово він нагадує зображення космоморфного мотиву «зірки» («штерни»). Більш характерні для Західної Буковинської Наддністрянщини як і для Поділля в цілому, є 8-кутні «штерни»⁶. Місце четвертої пари паралелограмів-лопастей зайнято ніжкою-відгалуженням, яка сполучає елемент з осьовим стовбуром – меандром. Між паралелограмами вишито малесенький ромбик з парними відростками, аналогічний в узорі «хмелика» трактується як схематичне насіння⁷.

Простежується дещо декоративно-умовний початок композиції: гілка ніби з'являється з невидимого безкінечного виміру, де було вкладено в неї зародки життя. Завдяки закладеним почерговим ритмічним відгалуженням від осьового стовбура, вдало передано рух. Тому і завершеність гілки є досить своєрідною: вона піднімається вище – в невидиму для людського ока площину. Реально ж, на виробі візерунок 5-го відгалуження наполовину перекривається вишитою «зморшкою».

Біля основи білатеральної «гілки», щоби надати мотиву довшеної художньої форми, вишивальниця помістила 2 нез'єднані між собою елементи, які трохи схожі до «хмелика», але серед місцевого населення вони були вживані під назвою «штерни». Вони, як і бічні смуги, теж є секундарними по відношенню до основного мотиву, оскільки не є носіями простірної ідеї взору. Згідно класифікації

мотивів за характером взору комбінаторики є два логічні рівні⁸. На одному з них, досліджуваний мотив відноситься до гомогенних, на другому – до симетричних. В узорі присутня не повна симетрія, а дисиметрія: приблизна врівноваженість пагонів. Паралелограми-лопасті геометризваних елементів «хміль» скомпоновані за осьовою симетрією.

Архетипом узору «хмелика» можливо є ідеограма опилення, при цьому легко було би пояснити присутність графеми ромба, і його семантичне значення, як насінини, «родючого блага»⁹.

Хоча існує сучасна спроба логічно пояснити мотиви «зірки» і «хмеля» як майже ідентичні, що через ідею мікрокосму відбивали уявлення людини про макрокосм: співставлення розвитку звичайних рослин з розвитком Галактики, Всесвіту¹⁰. На нашу думку дане тлумачення варто більш глибоко перевірити, застосовуючи фольклорно-поетичні паралелі.

Джерелом даного іконографічного запозичення могли послужити: виріб іншої місцевості, ілюстровані видання (якщо вони якимось чином потрапили «на очі» вишивальниці). Але зразок мотиву «хміль» не набув широкого розповсюдження, оскільки виявився не суголосним естетичним нормам даного селянського колективу, він залишився випадковою новацією.

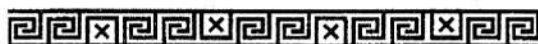
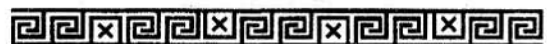
Ім'я мотиву як «знаряддя спілкування»¹¹ з ним в конкретному фольклорному середовищі, – не відоме. Це означає, що дослідник сам не знаходиться в стані тісного спілкування, і інших не приводить до спілкування з річчю¹².

¹ Систематизований опис взору із залученням варіантів назв зроблено М.Р.Селівачовим: *Селівачов М.Р.* Українська народна орнаментика XIX–XX ст. (іконографія, номінація, стилістика, типологія). – Додаток LXXVII. – Докт. дис. реєстр. №7591, 96).

² *Литвинова П.Я.* Южно-русский орнамент. Вып. I. – Киев: Т.П.Фрица, 1878. – С. 5.

³ *Доливо Е.К.* Сборник южно-русских узоров – Изд. III. – Киев, 1894. – С. 6, 10.

⁴ Вишивки Восточной Галичины (По поветам): Альбом. – Заходом товариства «Клуб русинок» у Львові. – Табл. 18, 19.

⁵ Дяків Таня О'ніл. Українські стіби. – Нью-Йорк: тип. Мирона Баб'юка. – 1984. – С. 16.

⁶ Селівачов М.Р. Назв. праця. – С. 241; Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка: Альбом. – К., 1993. – С. 54.

⁷ Знаки 155 стародавніх українських вишивок: Альбом / Упор. та автор вступної статті Т.О.Островська. – К.: Вид-во бібліотеки журналу «Соняшник», 1992. – С. 37, 38.

⁸ Селівачов М.Р. Назв. праця. – С. 323–324.

⁹ Див.: Амброз А.К. Раннеземледельческий культурный символ («ромб с крючками») //

СА. – 1965. – № 3. – С. 14–27; Амброз А.К. О символике русской крестьянской вышивки архаического типа // СА. – 1966. – № 1. – С. 61–72.

¹⁰ Знаки 155 стародавніх українських вишивок: Альбом / Упор. та автор вступної статті Т. О. Островська. – К.: Вид-во бібліотеки журналу «Соняшник», 1992. – С. 38, 47.

¹¹ Лосев А.Ф. Философия имени. – М.: Изд. МГУ, 1990. – С. 49.

¹² Там само.